

Zeeuwse economie en op de zeevisserij in het bijzonder ... De Tachtigjarige Oorlog bracht uiteindelijk de doodsteek toe aan de eens zo bloeiende zeevisserij.' (158)

De tegenstrijdigheden komen doordat de auteur aan de ene kant het belang en de relevantie van de Zeeuwse zeevisserij wil aantonen, maar aan de andere kant ook de grote betekenis van het gevaar op zee en de Duinkerker kapers in het bijzonder wil benadrukken. Vind ik het boek daarom minder geslaagd? Nee. De waarde ervan schuilt in de grote hoeveelheid bronnen die zijn aangeboord en die door archivaris Van Vliet over de Zeeuwse zeevisserij zijn ontsloten. Met de analyse, de interpretatie en de betekenis ervan verschil ik echter met hem van mening.

Victor Enthoven

R. Sluijter, *'Tot ciraet, vermeerderinge en de heerlijkmaeckinge der universiteyt'. Bestuur, instelling, personeel en financiën van de Leidse universiteit, 1575-1812* (Dissertatie Leiden 2004; Hilversum: Verloren, 2004, 343 blz., ISBN 90 6550 754 X).

'Tot ciraet, vermeerderinge en de heerlijkmaeckinge der universiteyt' legt aspecten van de vroegmoderne universitaire geschiedenis bloot die tot nu toe — in feite in heel Europa — onderbelicht zijn gebleven. De Leidse universiteit, in 1575 op initiatief van Willem van Oranje gesticht, is niet de oudste universiteit van Europa, maar had in Noord-Europa wel een duidelijke voortrekkersrol. Om die reden is die universiteit al vaker onderwerp van studie geweest. In die eerdere studies werd vooral het onderwijs en onderzoek van de Leidse instelling onderzocht. In het kader van het 475-jarig bestaan van de universiteit werd in 1995 een project gestart dat tot doel had de geschiedenis van de instelling integraler te beschrijven. Sluijters promotietraject maakt onderdeel uit van die poging. Zijn onderzoek naar de materiële en financiële kanten werd binnen het project aangevuld met twee andere promotie-onderzoeken naar de Leidse studentenpopulatie en het onderwijs in de *artefaculteit*, en generaliserende studies waarin de geschiedenis van de Leidse instelling overkoepelend wordt beschreven. Van die integrale geschiedenis zijn inmiddels twee delen verschenen (W. Otterspeer, *Groepsportret met dame, I, Het bolwerk van de vrijheid. De Leidse universiteit, 1575-1672*) (Amsterdam, 2000) en van dezelfde auteur *Groepsportret met dame, II, De vestiging van de macht. De Leidse universiteit, 1673-1775* (Amsterdam, 2002)).

Sluijter kon de organisatorische kant van de Leidse universiteit onderzoeken omdat het archief van het college van curatoren en burgemeesters — die samen de ruggengraat vormden van het bestuur van de instelling — zeer goed bewaard zijn gebleven. Daar komt bij dat de administratie in Leiden, anders dan in andere Europese universiteiten, in handen was van dat ene college. Alle gegevens over gebouwenbeheer, aanstellingen en benoemingen, salariëring en personeelsbeleid zijn zo in één bron terug te vinden. Een selectie van de resoluties van het college is in het verleden al eens uitgebracht door P. C. Molhuysen, maar Sluijter heeft de resoluties opnieuw doorlopen omdat Molhuysen gegevens over financiën en personeel minder relevant achtte. Zo kon Sluijter dus werken met zeer volledig en betrouwbaar bronnenmateriaal, hoewel hij ook een slag om de arm moet houden. De resoluties van het college geven de eindconclusies van de beraadslagingen tussen curatoren en burgemeesters weer. Inzicht in de manier waarop die conclusies tot stand zijn gekomen, geven ze niet. Eventuele problemen en oorzaken daarvan kunnen dus niet in de notulen zelf teruggevonden worden, maar laten zich blijkens Sluijters onderzoek wel reconstrueren uit afwijkingen in de gevolgde procedures en uitblijvende acties naar aanleiding van resoluties.

Sluijter heeft niet alleen het in kaart brengen van de materiële kanten van de Leidse universitaire geschiedenis tot doel gehad. Met het onderzoek hoopte hij ook een oorzaak te vinden voor het verval dat zich in de tweede helft van de achttiende eeuw openbaarde. Voor dat verval wordt traditioneel een oorzaak gevonden in de afnemende kracht van de Republiek. Sluijter wil vaststellen of er naast deze externe oorzaak niet een interne aangewezen kan worden: kan de val van de Leidse universiteit verklaard worden uit de vorm die het Leidse universiteitsbestuur had, en uit de manier waarop het bestuur werd uitgeoefend?

In het beschrijven van de materiële geschiedenis volgt Sluijter de taakgebieden van de universiteit: de zorg voor de onderwijsgebouwen en de *hortus botanicus*, de bibliotheek en het anatomisch theater; het personeelsbeleid voor onderwijs en ondersteunend personeel; en de organisatie van de financiële administratie. Omdat Sluijters onderzoek een lange periode beschrijft, moeten wel wat hobbels genomen worden om tot conclusies te kunnen komen over chronologische ontwikkelingen. In het kader van het personeelsbeleid behandelt Sluijter in hoofdstuk 5 bijvoorbeeld de herkomst van de beroepen hoogleraren. Daarbij doet zich het probleem voor dat de landsgrenzen in Europa in de periode 1575-1812 allesbehalve gefixeerd en stabiel waren. Sluijter kiest in dergelijke gevallen voor praktische en vanuit ander onderzoek overgenomen oplossingen. Voor de landsgrenzenproblematiek ging hij bijvoorbeeld te rade bij Woltjer, om met hem de Europese grenzen zoals die bij de vrede van Westfalen werden vastgesteld als standaard aan te nemen.

Het lezen van de bronnen en de afwegingen die Sluijter maakt bij de interpretatie daarvan, getuigen van een nauwkeurige en gewetensvolle werkwijze. De gekozen invalshoek heeft ook duidelijke meerwaarde ten opzichte van bestaand onderzoek. Zo wordt bijvoorbeeld duidelijk dat het gebruik van de bibliotheek door studenten aanvankelijk zeer beperkt was, en dat de aanschaf van de bibliotheek van Lipsius na diens overlijden voor 30.000 gulden een enorme investering voor het bestuur van de universiteit is geweest, die zeker werd ingegeven door de gedachte dat onderwijsvernieuwingen en -verbeteringen op dit punt wenselijk waren.

Op één punt roept het boek echter vraagtekens op. In het al genoemde hoofdstuk 5 trekt Sluijter een aantal conclusies over het beleid van de Leidse universiteit in het zoeken en aannemen van docenten. Het uitgangspunt daarbij was, zo concludeert hij, 'de kwaliteit van de docenten, zowel in wetenschappelijk als lesgevend opzicht.' (164) Eerder in het hoofdstuk heeft hij echter geconstateerd dat de resoluties van het college geen antwoorden bevatten op de vraag welke capaciteiten voor het bestuur de doorslag gaven bij een zoektocht naar kandidaten. Het zwaartepunt lijkt te hebben gelegen bij wetenschappelijke reputatie, maar er blijken toch ook veel 'lokale' docenten uit Leiden aangetrokken te zijn die op een dergelijke reputatie (nog) niet konden bogen. (137-138) In de eindconclusie van het hoofdstuk wordt duidelijk dat Leiden in dit benoemingsbeleid niet afweek van andere universiteiten in de Republiek. Toch concludeert Sluijter: 'Het verschil was dat de Leidse universiteit door haar vooraanstaande positie ook de meest vooraanstaande geleerden kon werven, en die vervolgens ook het beste wist vast te houden.' Voor die conclusie heeft hij geen bewijs kunnen leveren uit de notulen van het college. Ik haal dit aan als voorbeeld van de — onbewuste, ongewilde? — vooringenomenheid die het onderzoek van Sluijter toch ook kenmerkt, ondanks alle zorgvuldigheid die hij betracht in de interpretatie van zijn bronnen. Zijn impliciete aanname is dat de Leidse universiteit niet alleen de grootste, maar ook de beste universiteit in de Republiek was in de periode 1575-1812. Door deze aanname kan hij nergens tot de conclusie komen dat gebrek aan kwaliteit — noch in onderzoek, onderwijs of bestuur — de oorzaak geweest kan zijn van het verval van de universiteit in Leiden. En dus besluit hij zijn boek met een bevestiging van het traditionele beeld: de

Leidse universiteit is ten ondergegaan door de algemene val van de Republiek. Interne factoren binnen de Leidse instelling kunnen hiervoor niet als oorzaak aangewezen worden.

Els Stronks

A. Wegener Sleeswijk, *De gouden eeuw van het fluitschip* (Franeker: Van Wijnen, 2003, 207 blz., €29,50, ISBN 90 5194 259 1).

Onder de schepen die in de zeventiende eeuw vanuit de Nederlandse zeehavens de wereldzeeën bezeilden, heeft het fluitschip altijd een speciale plaats ingenomen. Het is op zeventiende-eeuwse afbeeldingen inderdaad een opvallend type met zijn ingesnoerde romp en zijn peervormige achterschip. Over de ontwikkeling van het schip en over wat een fluitschip nu maakt tot een fluitschip, bestaat in maritieme kringen de nodige discussie. Wegener Sleeswijk heeft in dit boek de bestaande theorieën tegen het licht gehouden en op een aantal punten zijn eigen opvattingen gefundeerd gepresenteerd. De nadruk in zijn studie ligt op de zeventiende eeuw omdat er over de fluit na 1700 naar zijn oordeel voldoende bekend is.

In de eerste hoofdstukken besteedt de auteur veel aandacht aan het feit dat de fluit, zoals in de literatuur nog wel eens vermeld staat, geen uitvinding is van Pieter Jansz. Liorne in 1595. Dit berust op een foutieve interpretatie van de Hoornse kroniek van Velius die hiervoor de belangrijkste bron is. Liorne bouwde wat later als eerste nog slankere schepen dan de eerste in 1595 gebouwde Hoornse fluitschepen, hetgeen hij kon doen omdat hij als doopsgezinde scheepsbouwer de schepen niet bewapende. Dat betekende minder gewicht en minder bemanning en dus minder kosten maar na de beëindiging van het Twaalfjarige Bestand raakt dit type fluit al snel in onbruik.

Het fluitschip is het resultaat van ontwikkelingen in de scheepsbouw die zich voordeden in de laatste decennia van de zestiende eeuw en die, al experimenterend, leidden tot steeds verder gaande verbeteringen. Liorne's verbetering was er daar een van. Aanvankelijk veranderden Noord-Nederlandse scheepsbouwers de verhoudingen van schepen door bestaande schepen achteraf te verlengen waardoor ze een slankere vorm kregen. Vervolgens begon men schepen met deze verlengde romp nieuw te bouwen, de zogenaamde 'gaings'. Uit deze 'gaings', waarvan Wegener Sleeswijk de oudste dateert op 1588, ontstaat het fluitschip dat in 1595 in Hoorn gebouwd is. Voor het succes dat de fluit daarna zou hebben, zijn vele factoren aan te wijzen. De meest bekende is wel dat de vorm van de fluit het mogelijk maakte de Sonttol te ontduiken dan wel te verminderen, maar ook aspecten als eenvoudige zeilvoering, weinig bemanning, lage gages, de mogelijkheid om hout mechanisch te zagen hetgeen de bouwkosten gunstig beïnvloedde etc. droegen hun steentje bij.

In de eerste helft van de zeventiende eeuw zien we het fluitschip in een aantal naar vaart gespecialiseerde typen terug: als Groenlandvaarder, Straatvaarder, suikerfluit, houthaalder en als Indië-fluit voor de VOC. Het gemiddelde laadvermogen neemt toe van zo'n 100 last tot 180 last aan het einde van de eeuw en het aantal bemanningsleden van 9 à 10 last per man naar 13 à 14 last per man. De bewapening was meestal gering (afhankelijk van het doel van de schepen).

In het laatste hoofdstuk besteedt de auteur aandacht aan de bouw van en de varianten op de fluit zoals de hekboot en het katschip. De gehele achttiende eeuw door blijft de fluit een veelgezien werkpaard op zee, totdat na de Franse tijd zijn plaats wordt ingenomen door andere typen, waaronder de galjoot. In de galjoot bleef de karakteristieke rompvorm van de fluit